

Ministerie van Binnenlandse Zaken

Aan
De Koningin

Bijlagen
4

Uw kenmerk

Ons kenmerk
CWI97/U428

Datum
1 april 1997

Inlichtingen bij
mevr. E.B. Pronk

Doorkiesnummer
(070)3026266

Onderwerp
Nader rapport inzake het ontwerp
van een algemene maatregel van
bestuur tot wijziging van de
bepalingen in het Kiesbesluit
inzake het stemmen door middel van
elektronische stemmachines

Departementsonderdeel
Stafafdeling Constitutionele
Zaken, Wetgeving en Internationale
Aangelegenheden

Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van 11 februari 1997, nr. 97.000689, machtigde Uwe Majesteit de Raad van State zijn advies inzake het bovenvermelde ontwerp van een algemene maatregel van bestuur rechtstreeks aan mij te doen toekomen. Dit advies, gedateerd 14 maart 1997, nr. WO4.97.0092, bied ik U hierbij aan. Het advies van de Raad geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen.

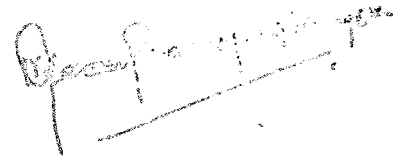
1. Het advies van de Raad om het voorgestelde artikel N 6 van het Kiesbesluit niet toe te voegen en artikel N 7 van het Kiesbesluit niet te laten vervallen, maar aan te passen aan de voorgestelde wijzigingen van het Kiesbesluit is in bijgaand ontwerp tot wijziging van het Kiesbesluit niet opgevolgd. Het oordeel van de Raad komt er op neer dat de op de geheugens van de stemmachines vastgelegde stemmen, overeenkomstig de regeling in artikel N 12, tweede lid, van de Kieswet ten aanzien van stembiljetten, eerst gewist kunnen worden nadat over de toelating van de gekozenen onherroepelijk is beslist. Artikel N 12, vierde lid, bepaalt dat van deze vernietiging procesverbaal opgemaakt dient te worden. Opgemerkt dient overigens te worden dat, anders dan de Raad stelt, artikel N 12, derde lid, van de Kieswet niet van toepassing is op de pakken met stembiljetten. Een essentieel verschil tussen het stemmen met behulp van stemmachines en het stemmen met behulp van stembiljetten is dat de telling van de stemmen bij de stemmachines automatisch plaatsvindt, terwijl het tellen van de stembiljetten handmatig plaatsvindt. Het handmatig tellen bergt het risico van fouten en

Ik moge U hierbij het gewijzigde ontwerp-besluit en de gewijzigde nota van toelichting doen toekomen en U verzoeken overeenkomstig dit ontwerp te besluiten.

DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDE ZAKEN,

J. Kohnstamm

Uw gezamenlijk besluit,
HET RECHT VAN TOEGANG
MANGROELANDEN IN NEDERLAND

M.J.J. Reesink van Gruthuisen

Besluit van .... tot wijziging van de bepalingen van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken mr. J. Kohnstamm van 31 januari 1997;
Gelet op de artikelen J 33, eerste lid, J 34, eerste lid, en N 14, eerste lid, van de Kieswet;
Gezien de adviezen van de Kiesraad van 22 november 1995 en 20 december 1996 en het advies van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten van 8 mei 1996;
De Raad van State gehoord (advies van 14 maart 1997);
Gezien het nader rapport van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken mr. J. Kohnstamm van 1 april 1997;
Hebben goedgevonden en verstaan:

ARTIKEL I

Het Kiesbesluit wordt als volgt gewijzigd:

A.

In artikel J 9 wordt 'de artikelen J 10 tot en met J 12' vervangen door: de artikelen J 10 tot en met J 12a.

B.

Na artikel J 12 wordt een artikel ingevoegd, dat luidt:

Artikel J 12a

Indien zowel voor de stemming ingevolge de Kieswet als voor de andere stemming stemmachines worden gebruikt, kan de burgemeester besluiten dat de stemmachines tevens voor de andere stemming worden gebruikt, mits Onze Minister van Binnenlandse Zaken ingevolge artikel J 14a goedkeuring heeft verleend voor het gebruik voor twee stemmingen tegelijk.

C.

Artikel J 14 komt te luiden:

Artikel J 14

1. Een elektronische stemmachine mag slechts bij de verkiezingen worden gebruikt, indien zij zonder enige afwijking behoort tot een door Onze Minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurd merk en type.

2. De goedkeuring wordt verleend indien de stemmachine voldoet aan de eisen die gesteld worden in artikel J 33, tweede lid, van de Kieswet, artikel J 14b en de Ministeriële regeling, bedoeld in het vierde lid, en is voorzien van een deugdelijke gebruiksaanwijzing voor de kiezer.

3. Onze Minister van Binnenlandse Zaken is bevoegd een verleende goedkeuring in te trekken.

4. Bij ministeriële regeling worden geregeld:

- a. de procedure met betrekking tot de goedkeuring van stemmachines;
- b. de nadere voorwaarden waaronder de goedkeuring van stemmachines voor gebruik bij de verkiezingen wordt verleend;
- c. de gronden waarop een verleende goedkeuring kan worden ingetrokken;
- d. de procedure met betrekking tot de intrekking van de goedkeuring.

D.

Na artikel J 14 worden twee artikelen ingevoegd, die luiden:

31072006

Artikel J 18

1. In of bij elk stemlokaal is instructiemateriaal aanwezig ter voorlichting van de kiezer over het gebruik van de stemmachine. Op het instructiemateriaal mogen geen op de stemmachine vermelde aanduidingen van politieke groeperingen of namen van kandidaten zijn aangegeven.

2. Bij elke stemmachine is de gebruiksaanwijzing, bedoeld in artikel J 14, tweede lid, aangebracht.

3. Bij elke stemmachine waarop de kiezer een stem uitbrengt op de wijze, bedoeld in artikel J 14b, eerste lid, onder b, wordt goed zichtbaar voor de kiezer een overzicht bevestigd van alle lijsten van kandidaten over wie de stemming moet geschieden.

I.

In artikel J 19 wordt 'taken, bedoeld in de artikelen J 21 tot en met J 23' vervangen door: taken, bedoeld in de artikelen J 21 tot en met J 23e.

J.

Artikel J 20 komt te luiden:

Artikel J 20

Op de dag van de stemming gaat het stembureau tijdig voor de aanvang van de stemming na of de stemmachine voor het gebruik gereed is en of er geen stemmen in het geheugen van de stemmachine zijn opgeslagen. De voorzitter draagt er zorg voor dat bij aanvang van de stemming de machine kan worden vrijgegeven.

K.

Na artikel J 20 wordt een artikel toegevoegd, dat luidt:

Artikel J 20a

Indien gebruik wordt gemaakt van een stemmachine die door het stembureau voor elke kiezer wordt vrijgegeven, zijn de artikelen J 21 tot en met J 23 van toepassing.

L.

In artikel J 21 wordt na 'de handelingen, bedoeld in artikel J 25, tweede tot en met vierde lid, van de Kieswet' toegevoegd 'of artikel K 11 van de Kieswet en, indien van toepassing, artikel L 17 van de Kieswet', en vervalt: door middel van de knop op het bedieningspaneel.

M.

Na artikel J 21 wordt een artikel toegevoegd, dat luidt:

Artikel J 21a

Nadat de stemmachine voor hem is vrijgegeven, gaat de kiezer naar de stemmachine om de stemhandelingen te verrichten.

N.

Na artikel J 23 worden vijf artikelen ingevoegd, die luiden:

Artikel J 23a

In artikel J 28 wordt 'om op het beeldscherm, bedoeld in artikel J 14, eerste lid, onder b, de uitkomsten van de stemming zichtbaar te maken' vervangen door: om een afdruk van de uitkomsten van de stemming te verkrijgen.

S.

Artikel J 29, tweede lid, komt te luiden:

2. Indien een stemmachine wordt gebruikt en de stemopneming is geschorst nadat de voorzitter is begonnen de handelingen te verrichten die nodig zijn om een afdruk van de uitkomsten van de stemming te verkrijgen, wordt de stemmachine voor de stemopneming geblokkeerd. De hiervoor gebruikte sleutel wordt in een te verzegelen enveloppe gedaan.

T.

Artikel N 4 wordt gewijzigd als volgt:

1. Het eerste lid komt te luiden:

1. Onmiddellijk na de in artikel N 3 voorgeschreven handelingen, verricht de voorzitter de handelingen die nodig zijn om van de stemmachine een afdruk van de in het tweede lid bedoelde gegevens te verkrijgen.

2. Het tweede lid komt te luiden:

2. Het stembureau stelt vast;

a. ten aanzien van iedere lijst het aantal op iedere kandidaat uitgebrachte stemmen en de som van deze aantallen;

b. het aantal kiezers dat door middel van de stemmachine te kennen heeft gegeven geen keuze te willen maken.

3. In het derde lid wordt 'het tweede lid, onder c,' vervangen door: het tweede lid, onder b.

4. Het zesde lid komt te luiden:

6. Het geheugen van de stemmachine waarop de stemmen zijn vastgelegd wordt daarop in een pak gedaan, dat wordt verzegeld. Indien in een stemlokaal meer dan één stemmachine wordt gebruikt, worden de geheugens gezamenlijk in één pak gedaan, dat eveneens wordt verzegeld.

U.

Artikel N 5, eerste lid, laatste volzin, wordt vervangen door:

De in artikel N 4, eerste lid, bedoelde afdruk wordt aan het proces-verbaal gehecht en maakt daarvan onderdeel uit. Indien in een stemlokaal meer dan één stemmachine wordt gebruikt, wordt van elke stemmachine een afdruk aan het proces-verbaal gehecht.

V.

Artikel N 6 wordt als volgt gewijzigd:

1. Voor het bepaalde in artikel N 6 wordt het cijfer 1 geplaatst.

2. In het eerste lid wordt de zinsnede 'de verzegelde pakken, bedoeld in artikel N 3, en de verzegelde enveloppen, bedoeld in artikel N 4, zesde lid, en N 5, eerste lid,' vervangen door: de verzegelde pakken, bedoeld in artikel N 3 en het verzegelde pak, bedoeld in artikel N 4, zesde lid.

3. Toegevoegd wordt een tweede lid, dat luidt:

2. Nadat het centraal stembureau de uitslag van de verkiezingen heeft vastgesteld, worden de stemmen gewist van het geheugen van de stemmachine waarop de stemmen zijn vastgelegd.

W.

Artikel N 7 vervalt.

31072006

Nota van toelichting.

1. Inleiding

De onderhavige wijziging van het Kiesbesluit strekt er in de eerste plaats toe om zogenoemd elektronisch gefaseerd stemmen toe te staan voor gebruik bij de verkiezingen. Wat onder deze methode wordt verstaan wordt hieronder nader uitgelegd. In verband met de introductie van elektronisch gefaseerd stemmen zijn enkele bepalingen in het Kiesbesluit die betrekking hadden op stemmachines met stempaneel zoals die nu gebruikt worden ruimer geformuleerd, zodat zowel de stemmachines met stempaneel, als de stemmachines waarmee gefaseerd wordt gestemd onder de reikwijdte van deze bepalingen vallen.

Een andere belangrijke wijziging betreft het mogelijk maken dat een stemmachine voor twee stemmingen tegelijk wordt gebruikt. Op grond van het oude artikel J 10 van het Kiesbesluit was dit niet mogelijk.

Voorts worden in het nieuwe artikel J 14 van het Kiesbesluit niet langer expliciet de vereisten vermeld waaraan stemmachines ten minste dienen te voldoen. In dit artikel is een delegatiebepaling opgenomen om deze vereisten bij ministeriële regeling vast te stellen.

Ten slotte is een aantal nieuwe bepalingen opgenomen met betrekking tot de procedure bij het elektronisch stemmen met behulp van een zogenaamde vrijgavekaart en zijn enkele bepalingen aan de praktijk aangepast.

Bij brief van 20 december 1996 heeft de Kiesraad een uitgebreid advies uitgebracht over het ontwerp-besluit tot wijziging van het Kiesbesluit. Een groot deel van de opmerkingen van de Kiesraad is in het besluit verwerkt. Waar nodig zal hieronder nog worden teruggekomen op het advies van de Kiesraad.

Overwogen is nog of de belangrijkste regels voor stemmen met behulp van stemmachines voortaan in de Kieswet in plaats van in het Kiesbesluit opgenomen moeten worden, met name gezien het feit dat het stemmen met stemmachines op steeds grotere schaal plaatsvindt. Ik acht daarvoor de tijd echter nog niet rijp, aangezien de ontwikkeling van technieken van elektronisch stemmen nog volop in beweging is. Dit vergt een flexibeler regelgevingsinstrument dan wetgeving.

De introductie van elektronisch gefaseerd stemmen en het toestaan van het gebruik van stemmachines voor twee stemmingen tegelijk worden toegelicht in paragraaf 2 respectievelijk paragraaf 3. De overige wijzigingen worden nader toegelicht in de artikelgewijze toelichting.

2. Elektronisch gefaseerd stemmen

Bij brief van 20 maart 1996 heb ik de Tweede Kamer op de hoogte gesteld van mijn voornemen om het Kiesbesluit in die zin te wijzigen dat voortaan bij de verkiezingen ook gestemd kan worden volgens de methode van elektronisch gefaseerd stemmen (Kamerstukken II, vergaderjaar 1995/96, 24 244, nr. 3).

Onder elektronisch gefaseerd stemmen wordt verstaan een methode van stemmen waarbij de kiezer in twee fasen een stem uitbrengt. De kiezer krijgt hierbij op de stemmachine eerst een overzicht te zien van de namen van alle aan de desbetreffende verkiezing deelnemende partijen. Na een politieke partij te hebben geselecteerd, krijgt de kiezer vervolgens op de stemmachine de kandidatenlijst te zien van de geselecteerde partij en kan een stem uitbrengen op de kandidaat van voorkeur. Het stemmen vindt derhalve in twee fasen plaats. Vanzelfsprekend heeft de kiezer ook bij deze methode de mogelijkheid om een blanco stem uit te brengen. Belangrijk onderscheid met de momenteel in gebruik zijnde stemmachines met stempaneel

toegestaan. In de artikelen J 10 tot en met J 12 van het Kiesbesluit worden nadere regels gesteld voor een dergelijke combinatie van stemmingen. In het nieuwe artikel J 12a wordt nu bepaald dat de stemmachine ook voor de andere stemming kan worden gebruikt, mits de Minister van Binnenlandse Zaken dit gebruik heeft goedgekeurd.

Naast gebruik van de stemmachine voor een combinatie van een ingevolge de Kieswet te houden stemming en een door de gemeenteraad uitgeschreven stemming, kan gedacht worden aan gebruik voor een combinatie van twee in de Kieswet geregelde stemmingen. Dit zal zich op 3 maart 1999 in een groot aantal gemeenten in Brabant voordoen in de vorm van een combinatie van een provinciale-statenverkiezing met een gemeenteraadsverkiezing. In verband met een gemeentelijke herindeling per 1 januari 1997, worden de reguliere gemeenteraadsverkiezingen van maart 1998 in deze gemeenten verschoven naar maart 1999.

Overigens zal in de huidige situatie slechts op grond van een bijzondere wet sprake kunnen zijn van het samenvallen van twee in de Kieswet geregelde stemmingen. Uit de Kieswet zelf vloeit immers voort dat hierin geregelde stemmingen nimmer gelijktijdig plaatsvinden.

In zijn advies over de methode van elektronisch gefaseerd stemmen noemt de Kiesraad als belangrijk voordeel van de methode van elektronisch gefaseerd stemmen dat er uitvoeringsvormen gehanteerd kunnen worden die voor twee stemmingen tegelijk gebruikt kunnen worden. Bij de individuele keuring van een bepaalde uitvoeringsvorm van elektronisch gefaseerd stemmen zal nader onderzocht moeten worden of het gebruik voor twee stemmingen tegelijk aanvaardbaar is.

Ook ten aanzien van de reeds op de markt zijnde stemmachines met stempaneel acht ik het echter goed mogelijk dat deze bijvoorbeeld voor een combinatie van een gemeenteraadsverkiezing of statenverkiezing en een referendum worden gebruikt. Deze opvatting wordt door de Kiesraad onderschreven. Bij het ontwerpen van het nieuwste thans in gebruik zijnde type stemmachines (de derde generatie stemmachines) is door de stemmachinefabrikanten al rekening gehouden met het gebruik voor twee stemmingen. Vanzelfsprekend zullen ook deze stemmachines wel op dit punt gekeurd moeten worden. Dat de groep kiezers bij de twee stemmingen niet hetzelfde is, behoeft zowel bij uitvoeringsvormen van elektronisch gefaseerd stemmen als bij de op de markt zijnde derde generatie stemmachines geen problemen op te leveren. Er kunnen volgens informatie van de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek TNO (hierna te noemen: TNO) zodanige technische voorzieningen getroffen worden, dat de stemmachine bij de ene groep kiezers voor beide stemmingen wordt vrijgegeven en bij de andere groep kiezers slechts voor één stemming.

Uit het nieuwe artikel J 14 a, tweede lid, volgt dat de Minister van Binnenlandse Zaken voorwaarden kan verbinden aan het gebruik voor twee stemmingen tegelijk. Per type stemmachine zal bezien moeten worden of het stellen van voorwaarden aangewezen is.

De vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen om voor twee stemmingen tegelijk te worden gebruikt, worden vastgelegd in de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997. In het derde lid van het nieuwe artikel J 14a jo. het vierde lid van artikel J 14 is hiertoe een delegatiebepaling opgenomen. De oude Regeling goedkeuring stemmachines zal worden ingetrokken.

4. Artikelgewijze toelichting.

Onderdeel A.

Dit betreft een technische aanpassing in verband met de opnemings van een nieuw artikel J 12a.

Onderdeel B.

instellingen aanwijzen als keuringsinstellingen indien aan in de regeling opgenomen voorwaarden wordt voldaan.

Onderdeel D.

Voor een toelichting op het nieuwe artikel J 14a met betrekking tot het gebruik van een stemmachine voor twee stemmingen tegelijk, zie paragraaf 3.

In het nieuwe artikel J 14b, onderdeel b, wordt uitdrukkelijk de methode van elektronisch gefaseerd stemmen toegestaan voor het gebruik bij de verkiezingen. Voor een toelichting op deze methode, verwijs ik naar paragraaf 2.

Onderdeel E.

Het nieuwe artikel J 15 houdt rekening met de mogelijkheid dat bij stemmachines niet alleen van stempanelen gebruik wordt gemaakt, maar ook bijvoorbeeld van beeldschermen waarop de kandidatenlijsten vermeld worden. De Kiesraad heeft voorgesteld voor de vermelding van de kandidatenlijsten op gefaseerde stemmachines een apart artikel op te nemen. Ik acht dit echter niet nodig. Uit artikel J 14 b, eerste lid, volgt immers al dat op de stemmachine òf een totaaloverzicht van kandidatenlijsten wordt vermeld, òf eerst alleen een overzicht van de aanduidingen van de politieke partijen en vervolgens de kandidatenlijst van één partij. In het modellenbesluit zal een model voor elektronisch gefaseerd stemmen worden opgenomen.

Onderdeel F.

De Kiesraad en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken noemen als voordeel van elektronisch gefaseerd stemmen dat er uitvoeringsvormen denkbaar zijn waarbij personal computers worden gebruikt die door de gemeenten ook voor andere doeleinden dan verkiezingen gebruikt kunnen worden. Wel wijst de Kiesraad er op dat dit punt nadere bestudering behoeft bij de keuring van de stemmachine. Bij de proef met de methode van elektronisch gefaseerd stemmen die de Kiesraad bij de provinciale-statenverkiezingen van 1995 heeft gehouden, werd gebruikt gemaakt van personal computers met beeldschermen die beiden na enige aanpassingen ook voor andere doeleinden gebruikt konden worden. De kiezer diende met behulp van een elektronische lichtpen op het beeldscherm eerst de politieke partij en vervolgens de kandidaat aan te stippen. Na advies van TNO en de Stichting Het Expertise Centrum Consultants voor Overheidsinformatisering, heb ik mij echter op het standpunt gesteld dat het in beginsel verboden moet worden bij de verkiezingen stemmachines te gebruiken die voor andere doeleinden dan verkiezingen zijn gebruikt. Het eerste lid van het nieuwe artikel J 15a bepaalt dan ook dat de stemmachine slechts bij de stemming mag worden gebruikt, indien de machine niet eerder voor andere doeleinden dan verkiezingen is gebruikt. In het tweede lid van artikel J 15a is een uitzondering opgenomen voor onderdelen van de stemmachine ten aanzien waarvan de Minister van Binnenlandse Zaken heeft beslist dat zij ook voor andere doeleinden dan verkiezingen gebruikt mogen worden. In het verlengde van het nieuwe artikel J 15a zal in de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997 het vereiste opgenomen worden dat de stemmachine alleen over functies mag beschikken die in verband staan met de stemprocedure.

Achtergrond bij het verbod van het gebruik voor andere doeleinden is, dat zonder een hernieuwde test door een keuringsinstelling, onvoldoende waarborgen bestaan dat de correcte werking van de functies van de stemmachines gegarandeerd kan worden en beïnvloeding van het stemproces uitgesloten is. Bij gebruik van de stemmachine voor andere doeleinden bestaat derhalve het risico dat de stemuitbrenging en de verwerking van de stemmenaantallen beïnvloed wordt.

Onder de uitzondering van het verbod kunnen onderdelen vallen die voor het gebruik voor andere doeleinden niet of nauwelijks aangepast behoeven te worden. Te denken valt hierbij aan te hanteren beeldschermen of

uitkomsten van de stemming zichtbaar worden gemaakt op de stemmachine. Een afdruk van de stemmachine van deze uitkomsten volstaat mijns inziens. Ten slotte is tot uitdrukking gebracht dat de stemmachine op de dag van de stemming voor de aanvang van de stemming (nogmaals) gecontroleerd dient te worden en bekeken moet worden of het stemgeheugen leeg is. Het is niet voldoende om deze controle te doen plaatsvinden op bijvoorbeeld de dag vóór de stemming.

Onderdeel K.

Er is voor gekozen om ook bij de onderhavige wijziging van het Kiesbesluit waarbij de mogelijkheid wordt geopend dat nieuwe stemtechnieken worden gebruikt, vast te houden aan een beschrijving van de procedures die in het stembureau gevolgd moeten worden, zoals in de Kieswet de procedures zijn omschreven die moeten worden gevolgd indien gebruik wordt gemaakt van stembiljetten. Om in het Kiesbesluit een duidelijk onderscheid te maken in procedures die gevolgd moeten worden bij het vrijgeven van de stemmachine door het stembureau en het vrijgeven van de stemmachine door de kiezer met behulp van een vrijgavekaart, zijn de artikelen J 20a en J 23a tot en met e toegevoegd. Het onderscheid tussen een stemmachine die wordt vrijgegeven door het stembureau en een stemmachine die wordt vrijgegeven door de kiezer met behulp van een vrijgavekaart is, anders dan mogelijk wordt gedacht, overigens niet hetzelfde als het onderscheid tussen een stemmachine met stempaneel en een gefaseerde stemmachine. Bij beide methoden van stemmen kan gebruik gemaakt worden van òf vrijgavekaarten, òf vrijgave door het stembureau. Bij de momenteel al in gebruik zijnde stemmachines met stempaneel wordt geen gebruik gemaakt van vrijgavekaarten, maar geeft het derde lid van het stembureau de stemmachine voor elke kiezer vrij. Aangezien het, gezien de ervaringen in België hiermee, denkbaar is dat in Nederland stemmachines ter keuring worden aangeboden waarbij gebruik wordt gemaakt van vrijgavekaarten, is hiervoor alvast een procedure in het Kiesbesluit opgenomen. Ik zie namelijk geen bezwaren tegen het gebruik van vrijgavekaarten voor de vrijgave van de stemmachine. De stemmachine zal wel zodanig ingericht moeten zijn, dat de stemmachine signaleert indien een vrijgavekaart niet betrouwbaar is.

Onderdeel L.

Dit betreft een technische aanpassing. Overwogen is nog om het gebruik van volgnummers ter voorkoming dat de kiezer meer dan één stem uitbrengt te vervangen door een procedure waarbij gebruik wordt gemaakt van de oproepingskaarten. Het is in de praktijk gebleken dat het gebruik van deze nummers bij zowel het stembureau als de kiezers als overbodig wordt ervaren. De kiezer krijgt een volgnummertje van het ene stembureau lid, terwijl een andere het weer inneemt. Bij een deel van de kiezers stuit het gebruik van volgnummers zelfs op bezwaren, omdat bij hen (ten onrechte) de indruk wordt gewekt dat door het gebruik van volgnummers achterhaald kan worden op welke kandidaat zij gestemd hebben, omdat deze volgorde ook in de stemmachine te achterhalen zou zijn. Op advies van de Kiesraad is er van afgezien om het gebruik van volgnummertjes te vervangen door een procedure met de oproepingskaart. Bij een dergelijke procedure zou de voorzitter van het stembureau na de identificatie de oproepingskaart teruggeven aan de kiezer, die deze vervolgens overhandigt aan het derde stembureau lid. Met de Kiesraad ben ik van oordeel dat de bij de kiezers ten onrechte bestaande argwaan niet zal worden weggenomen en misschien zelfs zal worden vergroot, als ze aan het stembureau lid dat de stemmachines bedient, de oproepingskaart waarop hun naam vermeld staat moeten afgeven. Net als het gebruik van vervolgnummertjes, zou ook het gebruik van de oproepingskaarten als overbodig beschouwd kunnen worden. De Kiesraad wijst er op dat het gebruik van volgnummertjes, met name wanneer het in het stembureau wat drukker is, niet zonder zin is. Voorkomen kan hiermee immers worden dat iemand zich bij het derde lid van het stembureau meldt zonder daartoe gerechtigd te zijn. Met de volgnummertjes kan bovendien steeds gevolgd worden of het aantal op de stemmachine

worden. Zie voor de artikelen J 28 en J 29 (voorts) de toelichting op onderdeel T.

Onderdeel T, U, V en W

Op advies van de Kiesraad wordt in het nieuwe artikel N 4, eerste lid, niet langer voorgeschreven dat de uitkomsten van de stemming zichtbaar worden gemaakt op de stemmachine. Ter vereenvoudiging van de procedure kan volstaan worden met alleen een afdruk van de uitkomsten van de stemming. Een keuringscriterium voor stemmachines zal overigens wel blijven dat de uitkomsten zichtbaar gemaakt kunnen worden op de stemmachine. Deze functie kan bijvoorbeeld uitkomst bieden indien de afdrukfunctie bij de stemopneming niet correct functioneert. Gezien de strenge keuringscriteria voor stemmachines, ga ik er overigens van uit dat deze situatie zich slechts in uitzonderingssituaties zal voordoen.

De aanpassingen in het tweede en derde lid van artikel N 4 betreffen technische aanpassingen.

De wijziging van artikel N 5, eerste lid, en artikel N 6 en het vervallen van artikel N 7 betreft een aanpassing om de praktijk tegemoet te komen. Meest praktisch is dat de afdruk van de stemmachine met de stemmentotalen aan het proces-verbaal van de stemming wordt geniet en daarvan onderdeel uitmaakt. Het is immers nodeloos veel werk om de gegevens die reeds schriftelijk voorhanden zijn, in het proces-verbaal over te nemen. Tevens worden vergissingen bij het overschrijven uitgesloten.

Ten aanzien van het stemgeheugen van de stemmachine volgt uit de nieuwe artikelen N 4, zesde lid, en N 6, eerste lid, dat deze na de stemopneming in een pak wordt gedaan, dat wordt verzegeld en vervolgens naar de burgemeester of een door deze aan te wijzen ambtenaar wordt overgebracht. Dit overbrengen van de stemgeheugens naar de burgemeester is overeenkomstig de praktijk. Aldaar zullen de stemgeheugens van alle in de gemeente gebruikte stemmachines kunnen worden ingelezen en zullen de stemmentotalen kunnen worden samengevoegd. Het is vanzelfsprekend niet noodzakelijk dat de geheugens op het gemeentehuis ingelezen worden. Er kan immers ook gebruik worden gemaakt van de processen-verbaal van de stembureaus om op gemeentelijk niveau de uitkomsten van de stemming vast te stellen.

Artikel N 12, tweede lid, van de Kieswet bepaalt ten aanzien van de verzegelde pakken met stembiljetten onder meer dat deze niet worden vernietigd voordat over de toelating van de gekozenen onherroepelijk is beslist. Ten aanzien van de verzegelde pakken met onder meer de oproepingskaarten en volmachtbewijzen, bepaalt het derde van artikel N 12 van de Kieswet dat deze pakken niet vernietigd worden dan nadat een strafrechtelijk onderzoek is afgerond dan wel er een onherroepelijke rechterlijke uitspraak is. Artikel N 12, vierde lid, bepaalt dat van de vernietiging proces-verbaal wordt opgemaakt. Het oude artikel N 7 verklaarde artikel N 12, tweede, derde, en vierde lid, van de Kieswet van overeenkomstige toepassing op de verzegelde envelop met de afdruk van de stemmachine met de stemmentotalen. Aangezien deze afdruk ingevolge het nieuwe artikel N 5, eerste lid, aan het proces-verbaal van de zitting van het stembureau wordt gehecht, is een dergelijke bepaling niet langer nodig. Deze processen-verbaal worden immers niet vernietigd, zodat deze beschikbaar zijn voor eventuele nadere onderzoeken.

Het oude hoofdstuk N van het Kiesbesluit voorzag niet in een regeling omtrent het wissen van de gegevens van de stemgeheugens van de stemmachines. Artikel N 6, tweede lid, bepaalt hieromtrent thans dat de stemmen van de stemgeheugens gewist kunnen worden nadat het centraal stembureau de uitslag van de verkiezingen heeft vastgesteld. Het is niet nodig met het wissen te wachten totdat over de toelating van de gekozenen onherroepelijk is beslist, zoals artikel N 12, tweede lid, van de Kieswet bepaalt ten aanzien van stembiljetten. Gezien de strenge keuring van de stemmachines, mag er namelijk van uit worden gegaan dat de stemmachine geen